

de Volkskrant

Psychiaters betuigen spijt over gruwelijke 'behandeling' lhbt'ers

Kaya Bouma
Amsterdam

Nederlandse psychiaters hebben spijt van de manier waarop de beroepsgroep vroeger omging met lhbt'-personen. Zij werden tot ver in de vorige eeuw psychisch ziek verklaard en ondergingen gruwelijke 'behandelingen' zoals castratie.

De Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie (NVvP) kwam donderdagmiddag met een officiële spijtbetuyging over deze 'zwarte bladzijde in de geschiedenis van de psychiatrie'. Op het jaarlijkse voorjaarscongres van de circa 3.800 psychiaters tellende vereniging sprak Niels Mulder, voorzitter van de NVvP, een 'statement of regret' uit.

Het is voor het eerst dat in Nederland een beroepsgroep expliciet spijt betuygt voor de behandeling van lhbt'-personen (lesbische vrouwen, homoseksuele mannen, biseksuele personen, transgender personen en intersekse personen). In het Verenigd Koninkrijk sprak de vereniging van psychiaters in 2017 al wel in een verklaring van 'diepe spijt' over behandelingen als elektroshocktherapie voor homoseksuele mannen, lesbische vrouwen en biseksuele personen.

Veel psychiaters zagen lhbt'-personen lange tijd als psychiatrische patiënten die genezen konden worden. Homoseksualiteit stond tussen 1952 en 1973 als psychiatrische stoornis in de DSM, het handboek voor psychiaters. Pas in 1990 schraptte ook de Wereldgezondheidsorganisatie homoseksualiteit van de lijst met geestesziekten.

Die manier van werken heeft 'ontzettend veel schade berokkend', zegt NVvP-voorzitter Mulder. 'Door onze spijt te betuigen willen we dat leed erkennen. We hopen dat het mensen kan helpen bij het verwerken van trauma's.'

De spijtbetuyging is officieel aangeboden aan COC Nederland en Transgender Netwerk Nederland (TNN). 'Genderdiverse

mensen hebben lang te horen gekregen dat ze psychisch niet in orde zouden zijn', reageert TNN-voorzitter Remke Verdegem. 'Daarom is het belangrijk dat de vereniging voor psychiaters daar nu duidelijk afstand van neemt.'

Het COC vindt het goed dat het niet alleen bij een spijtbetuyging blijft, maar dat de NVvP ook 'vooruit kijkt en met de regenbooggemeenschap wil werken aan een diverse en inclusieve geestelijke gezondheidszorg', aldus woordvoerder Philip Tijsma.

In de psychiatrie is homogenisering voor zover bekend volledig uitgebannen, maar in religieuze kringen komt het in Nederland nog altijd voor. Dat bleek drie jaar geleden uit een onderzoek in opdracht van het ministerie van VWS. De NVvP steunt daarom de initiatiefwet die homogenisering moet verbieden. De Tweede Kamer moet deze initiatiefwet nog behandelen.

Dat Nederlandse psychiaters spijt betuigen is uniek, zegt Gemma Blok, hoogleraar geschiedenis van mentale gezondheid en cultuur aan de Open Universiteit. 'Het past in de tijdgeest. De psychiatrie wordt bescheidener over het eigen kunnen. Psychiaters gaan steeds meer samenwerken met hun cliënten in plaats van voor hen te beslissen.'

De psychiaters kiezen er bewust voor 'spijt te betuigen' en geen excuses aan te bieden. Dat is niet uit angst voor schadeclaims, zegt Mulder. Die verwacht de vereniging niet. 'We vinden dat het maken van excuses iets is dat breder gedragen moet worden, door alle medische en maatschappelijke instanties die hebben bijgedragen aan het stigma rond de lhbt'-gemeenschap.'

Lhbt'-personen kampen relatief vaak met psychische problemen zoals depressie, sociale fobie of suïcidaliteit, blijkt uit verschillende Nederlandse onderzoeken. Juist deze groep is huidig om psychische hulp te zoeken, zien psychiaters. De NVvP wil die drempel daarom verder verlagen.

➔ **PAGINA 13-15** 'Ik had mezelf wijsgeer gemaakt dat ik homo was, zei de psychiater'

Breed

150

Ik las dat landbouwminister Adema een 'brede maatschappelijke discussie' wil over de wolf in Nederland en dacht aan de Franse regio waar mijn moeder een huis had. Daar, aan de voet van de Pyreneeën, woedt al 25 jaar een vergelijkbaar debat, maar dan over beren. Die waren daar vroeger, toen een tijd niet en daarna weer wel. De maatschappelijke discussie erover is breder dan de afstand tussen de Atlantische Oceaan en de Middellandse Zee, geen bergweggetje of er staat een ferme opinie over lours op gekalkt, de positie van voor-en

tegenstanders is een kwarteeuw lang geen millimeter verschoven.

Nederland is geen hooggebergte, maar een dood schaap is een dood schaap. Uiteindelijk gaat het om de vraag: moeten boeren boeren of mogen beren beren, wolven wolven en mag de natuur naturen? 'Breed' discussiëren zal in de praktijk vooral betekenen: héél lang. Zo lang, weet ook Piet Adema, dat hij er niet over zal hoeven beslissen.

Echt zin in.

Sander Donkers

Thijs van Leer – toetsenist, fluitist, componist, oerlid van progrockgroep Focus – wordt 75. Tijd voor introspectie.

PAGINA V4

Den Bosch heeft een woonwijk in de vorm van tien kastelen. Hoe bevalt wonen in een sprookjesbos?

PAGINA V12

Kunstenarsduo Gilbert & George opent een eigen museum. 'We sluiten niemand uit, behalve hier'

PAGINA V3

Advertentie

€ 3,80

België € 4,70

JAARGANG 101

48 pagina's

NUMMER

30107

8

**Kassakorting tot 300 P.P.
Costa Rica**

Costa Rica
al vanaf
2269, P.P.

- ✓ 24 rondreizen
- ✓ Altijd de beste prijs
- ✓ Korting op vertrek t/m maart 2024
- ✓ Groepsreizen én individuele rondreizen

Bekijk alle rondreizen op nrv.nl. Prijzen zijn excl. 23,75 p.p. (reserveringskosten, calamiteitenfonds en SGR bijdrage) o.b.v. 2 personen.

nrv
neemt je mee

Vrijdag

16

Sterveling: Hilarius Hofstede maakte in een psychose zijn eigen dood mee

20

De favorieten voor de Ronde van Vlaanderen: Van der Poel, Pogacar en Van Aert

27

'OneLove'-weigeraar El Yaakoubi (Excelsior) komt óók op voor de achtergestelden

'Ik had mezelf wijsgemaakt dat ik homo was, zei de psychiater'

Homoseksualiteit gold in Nederland lang als psychiatrische aandoening die te genezen viel. Als therapie niet werkte, was castratie een optie. 'Diep van binnen heb ik altijd geweten dat die psychiater er naast zat', zegt Henk Brouwer (73). 'Maar soms twijfel ik. Misschien klopt het tóch, heb ik alles verzonnen.'

Door **Kaya Bouma** Foto's **Aurélie Geurts**

Als Henk Brouwer op zijn 18de aan zijn ouders vertelt dat hij homo is, hoopt hij dat ze tegen hem zullen zeggen: 'Henk, het is goed. Je bent wie je bent.'

Dat zeggen ze niet. Hoe zijn vader die dag wel reageert, kan Brouwer zich ruim een halve eeuw later niet precies herinneren, maar de reactie van zijn moeder zal hij nooit vergeten. 'Nou, dan moeten we de dokter maar bellen.'

Het is 1967. Brouwer woont met zijn ouders en twee broers in Scheemda, een dorp in Oost-Groningen. Zijn vader is rozenkweker, zijn moeder heeft een bijbaan als organist in de kerk. Geloof speelt desondanks geen grote rol in het gezin. Dokters, daar heeft zijn moeder wel een rotsvast vertrouwen in.

De inmiddels 73-jarige Brouwer houdt zijn hand hoog boven de houten eettafel in zijn bovenwoning in de Amsterdamse Jordaan. 'Psychiaters die stonden hier, in onze beleving.' Zijn hand zakt tot onder de tafel. 'En ik stond hier.'

Eenmaal bij de huisarts krijgt hij te horen dat hij het verkeerd ziet. 'De dokter zei: ik heb jou zelf nog gehaald, jij kunt geen homo zijn.' De huisarts stuurt hem naar de psychiater. 'Die zei: ga maar in militaire dienst, dan kom je er wel vanaf.'

Het is een vrij normale reactie in die tijd. Homoseksualiteit geldt in de jaren zestig als psychiatrische aandoening. Net als bijvoorbeeld transgender personen, zouden homoseksuele mannen en lesbische vrouwen kunnen genezen. In de *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM)* – het naslagwerk voor psychiatrische aandoeningen – valt homoseksualiteit dan nog onder de persoonlijkheidsstoornissen.

Conversietherapie, therapie die erop gericht is homo's te 'genezen', is in die tijd wijdverbreid, zegt psychiater Cobie Groenendijk, die zich al jaren inzet voor 'lhbti-sensitieve' zorg. Dat die praktijk nu weer onder de aandacht komt, is mede aan haar te danken. Groenendijk is binnen de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie (NVvP) een van de initiatiefnemers van de officiële spijtbetuyging die donderdag door voorzitter Niels Mulder werd uitgesproken.

Groenendijk: 'Ik kom zelf uit de bible belt en ken een trits voorbeelden van mensen die te maken hebben gehad met enorme conversiedruk

Spijtbetuiging psychiaters

Demonstranten in Albany, in de Amerikaanse staat New York, eisen gelijke rechten voor onder meer homoseksuele mannen en lesbische vrouwen, maart 1971.
Foto Richard C. Wandel / LGBT Community Center National History Archive

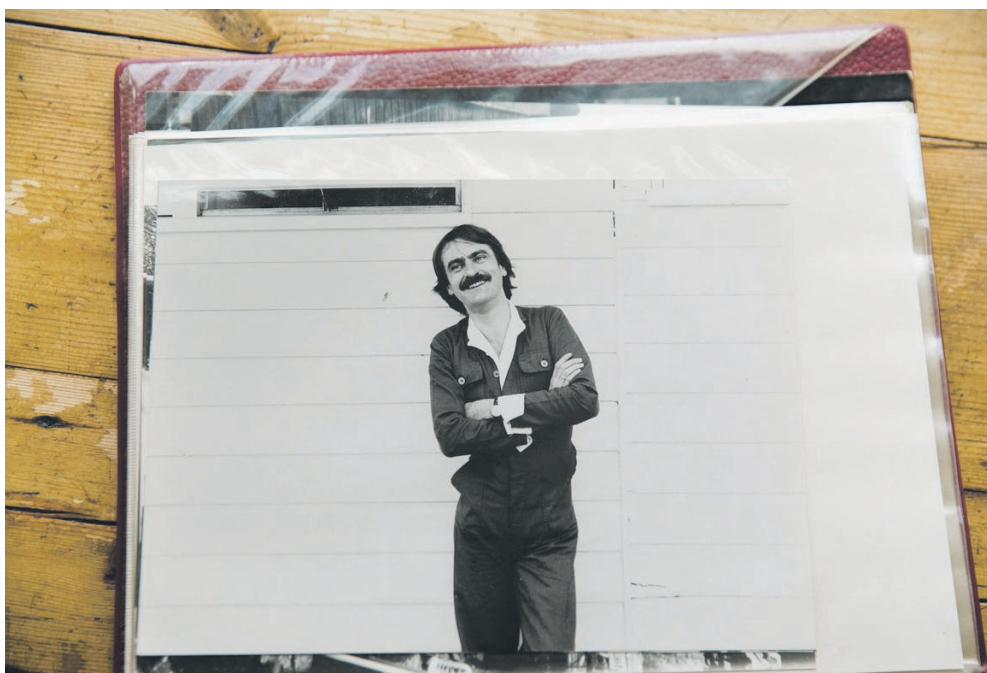

Foto van een jonge Henk Brouwer: 'De psychiater naar wie ik was doorgestuurd zei: ga maar in militaire dienst, dan kom je er wel vanaf.'

meer onderzoek. 'Ik ken geen harde bewijzen dat het hier heeft plaatsgevonden, maar ik kan het ook zeker niet uitsluiten.'

Het dominante denkbeeld in de Nederlandse psychiatrie was vanaf eind 19de eeuw dat homoseksualiteit een ziekte was. Psychiaters in opleiding leerden ook decennia later nog van de invloedrijke Nederlandse psychiater Piet Kuiper dat homoseksualiteit een 'neurose' was. Hij nam de 'afwijking' in 1966 op in zijn studieboek *Neurosenleer*.

De meest gebruikelijke 'aanpak' was gesprekstherapie. Dat gebeurde onder andere onder invloed van Sigmund Freud. De grondlegger van de psychoanalyse zag homoseksualiteit als het gevolg van een vastgelopen seksuele ontwikkeling. Jongens zouden bijvoorbeeld een 'fixatie' op mannen krijgen als gevolg van een dominante moeder of afwezige vader. Blok: 'Zelf geloofde Freud niet dat homoseksualiteit te genezen viel, maar latere psychoanalitici dachten van wel.'

Vanaf de jaren dertig experimenteerden Nederlandse artsen met chirurgische castratie (het verwijderen van de teelballen) om van 'perverse' neigingen als homoseksualiteit af te komen. Dat gebeurde bijvoorbeeld in psychiatrische klinieken bij mannen die behandeld werden voor hun homoseksualiteit.

'Eerst probeerden we allerlei therapeutische behandelingen, maar als die geen succes hadden, overwogen we castratie toe te passen', zei de inmiddels overleden psychiater Aimé Wijffels eind jaren jaren tachtig in een

→ VERVOLG VAN
PAGINA 13

vanuit religieuze groepen. Vanuit mijn werk weet ik hoe schadelijk dat kan zijn. Als je weet dat je eigen beroepsgroep daaraan ook heeft bijgedragen, is dat bijna onverdraaglijk.'

Met de spijtbetuiging hoopt de vereniging slachtoffers te helpen de gebeurtenissen te verwerken. 'We willen ook een signaal afgeven dat we deze zwarte bladzijde in de geschiedenis van de psychiatrie niet alleen erkennen, maar ook willen omslaan.'

Over die zwarte bladzijde is relatief weinig bekend in Nederland. Hoe groot bijvoorbeeld de groep lbhti'ers is die in het verleden een 'behandeling', kreeg, is een vraagteken. Groenendijk: 'De mensen om wie het gaat zijn zeventigers en tachtigers. Zij zijn vroeger door een behandelaar ongelooflijk hard afgewezen over een heel intiem onderwerp. De schaamte is groot.' De NVvP verwijst slachtoffers die willen praten over wat hen is overkomen door naar hulporganisatie Mind Korrelatie.

In de VS en het Verenigd Koninkrijk is wel uitgebreid onderzoek gedaan, zegt

Gemma Blok, hoogleraar geschiedenis van mentale gezondheid en cultuur aan de Open Universiteit. 'Die landen waren de bakermat van de aversietherapie. Een behandeling die als doel had walging op te wekken voor bijvoorbeeld alcohol, maar ook voor homoseksualiteit.' De 'patiënt' kreeg stroomstoten toegediend op de geslachtsdelen tijdens het kijken naar homo-erotische plaatjes, of moest een braakmiddel innemen.

Of dat ook in Nederland gebeurde, is onduidelijk. Vakbladen publiceerden wel over aversietherapie als behandeloptie voor homoseksualiteit. Blok pleit voor

interview over deze methode. 'Dat kon alleen met toestemming van de patiënt. Ik zei dan: Ik kan je helpen, niet om je van de richting van je seksualiteit af te helpen, je bent nu eenmaal homofiel gericht, maar ik kan wel de libido verminderen.'

Wijffels, die zichzelf 'de grote castrateur van Nederland', noemde, werkte in de Willibrordusstichting, een katholieke psychiatrische kliniek in Heiloo waar veel castraties plaatsvonden. Hoogleraar Blok: 'Officieel was castratie altijd vrijwillig, maar je kunt je natuurlijk afvragen hoe vrijwillig het was als de maatschappij je afwijst.'

In de jaren vijftig vonden de meeste castraties plaats. Dat gebeurde vooral binnen het strafrecht, bij zedendelinquenten zoals pedofielen, maar ook bij homo's. Want hoewel homoseksualiteit in Nederland sinds 1811 niet meer strafbaar is, was het tussen 1911 en 1971 wel strafbaar om seks te hebben met iemand van hetzelfde geslacht jonger dan 21 jaar. Voor heteroseks lag de minimumleeftijd toen al op 16 jaar. In de praktijk betekende het dat een man van 21 die iets had met een man van 19 vervolgd kon worden als zedendelinquent.

In Nederland zijn vanaf de jaren twintig van de vorige eeuw zeker 540 mannen gecastreerd, bleek in 2015 uit onderzoek in opdracht van de Tweede Kamer. Waarschijnlijk waren het er veel meer. Blok: 'Een deel van deze groep was homoseksueel. Dat waren er zeker tientallen.'

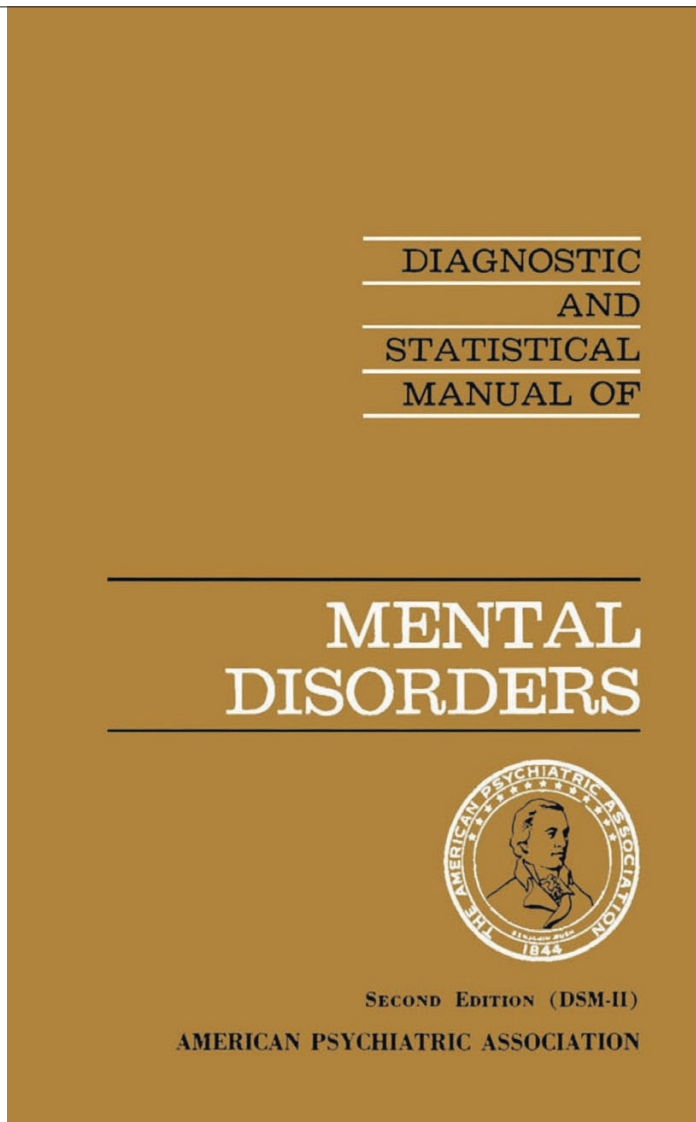
Volgens behandelaars had castratie bij vrouwen niet het 'gewenste effect'. Er zijn maar twee gevallen van castraties bij vrouwen (het verwijderen van eierstokken) bekend: twee lesbische meisjes uit orthodox-christelijke kring die 'diep gebukt gingen onder hun afwijkende seksuele aanleg'. De castraties stopten eind jaren zestig.

In de jaren vijftig werd er ook geëxperimenteerd met 'koolzuurinhalietherapie'. Patiënten die zo'n behandeling ondergingen, kregen een mengsel van kooldioxide en zuurstof te inhaleren, waardoor ze minutenlang buiten bewustzijn raakten. Blok: 'Het idee was dat ze in een toestand van verlaagd bewustzijn en hallucinaties, bepaalde gevoelens uit het verleden konden herbeleven. Gevoelens die ten grondslag zouden liggen aan hun homoseksualiteit.' De behandeling, die gecombineerd werd met gesprekstherapie, was niet wijdverbreid, vermoedt de historicus.

Dit soort gruwelijke methoden zijn Henk Brouwer bespaard gebleven. Nadat een psychiater hem als 18-jarige had geadviseerd het leger in te gaan om van zijn homoseksualiteit af te komen ('ik wilde absoluut niet het leger in'), komt hij bij een andere psychiater terecht, verbonden aan het academisch ziekenhuis in Groningen.

Deze psychiater neemt de tijd hem te onderzoeken. Lichamelijk - 'ik weet nog dat ik daar in mijn onderbroek stond' - maar vooral geestelijk, in een aantal gesprekken. Hoeveel gesprekken dat precies waren ('minder dan tien'), en wat ze destijds allemaal besproken hebben, weet Brouwer niet meer. Het zijn pijnlijke herinneringen van 56 jaar geleden, waar hij nooit eerder in detail over vertelde.

Wel weet hij nog dat zijn psychiater hem een keer onaangekondigd meeneemt naar een andere kamer. 'Daar

44 MENTAL DISORDERS

efficiency, or stubbornness. This behavior commonly reflects hostility which the individual feels he dare not express openly. Often the behavior is one expression of the patient's resentment at failing to find gratification in a relationship with an individual or institution upon which he is over-dependent.

301.82* Inadequate personality*

This behavior pattern is characterized by ineffectual responses to emotional, social, intellectual and physical demands. While the patient seems neither physically nor mentally deficient, he does manifest inadaptability, ineptness, poor judgment, social instability, and lack of physical and emotional stamina.

301.89* Other personality disorders of specified types (Immature personality)*

301.9 [Unspecified personality disorder]

302 Sexual deviations

This category is for individuals whose sexual interests are directed primarily toward objects other than people of the opposite sex, toward sexual acts not usually associated with coitus, or toward coitus performed under bizarre circumstances as in necrophilia, pedophilia, sexual sadism, and fetishism. Even though many find their practices distasteful, they remain unable to substitute normal sexual behavior for them. This diagnosis is not appropriate for individuals who perform deviant sexual acts because normal sexual objects are not available to them.

302.0 Homosexuality

302.1 Fetishism

302.2 Pedophilia

302.3 Transvestitism

302.4 Exhibitionism

302.5* Voyeurism*

302.6* Sadism*

302.7* Masochism*

302.8 Other sexual deviation

[302.9 Unspecified sexual deviation]

“ We willen een signaal afgeven dat we deze zwarte bladzijde in de geschiedenis van de psychiatrie erkennen

Cobie Groenendijk

een van de initiatiefnemers van de officiële spijtbetuyging

Handboek psychiaters over seksualiteit

■ In 1952 wordt homoseksualiteit opgenomen als psychiatrische aandoening in de DSM, het invloedrijke handboek van psychiaters, opgesteld door de Amerikaanse beroepsvereniging voor psychiaters. Homoseksualiteit viel onder de persoonlijkheidsstoornissen in de categorie 'seksuele afwijkingen', net als fetisjisme, pedofilie, travestie en exhibitionisme. In 1968, bij de tweede editie (zie hiernaast), was dat nog altijd zo.

zaten een stuk of tien jonge dokters me op te wachten.' De jonge dokters, vermoedelijk psychiaters in opleiding, stelden hem vragen. 'Op dat moment genoot ik van de aandacht.' Achteraf, zegt hij, was het vernederend. Alsof hij tentoongesteld werd als curiositeit.

Uiteindelijk stelt de psychiater een diagnose. 'Ik was niet homoseksueel, kreeg ik te horen. Ik was diep onzeker. Daarom had ik mezelf wijsgemaakt dat ik homo was, dan had ik tenminste één zekerheid.' De psychiater verzekert hem dat hij er overheen zal groeien. 'Als je een jaar of 27 bent, kom je er vanzelf wel achter dat je niet homoseksueel bent.'

Als een behandelaar zo iets tegen een patiënt zegt kan dat veel schade aanrichten, zegt psychiater Groenendijk, die ervaring heeft met mensen die homogenezingstherapie hebben ondergaan. 'Als iemand die er voor geleerd heeft tegen je zegt dat je ziek bent omdat je homoseksueel bent, kan dat ertoe leiden dat je een deel van jezelf gaat afwijzen. Mensen gaan walgen van zichzelf.'

Brouwer: 'Diep van binnen heb ik altijd geweten dat die psychiater er naast zat. Maar soms twijfel ik. Misschien klopt het tóch, heb ik alles verzonnen.' Het overkomt hem nog steeds.

Hoewel psychiaters in Nederland al vanaf de Tweede Wereldoorlog discussiëren over de vraag of homoseksualiteit een ziekte is, komt het omslagpunt pas in 1973. In dat jaar wordt homoseksualiteit als psychiatrische aandoening uit de DSM geschrapt. Groenendijk: 'Dat gebeurde vooral door toedoen van Amerikaanse actiegroepen die verenigingen van psychiaters binnenvielen: willen jullie ophouden met ons ziek te maken?'

Historicus Blok: 'In Nederland droegen psychiaters daar ook aan bij. Toonaangevende hoogleraren, zoals Wijnand Sengers en Kees Trimbos, pleitten bijvoorbeeld voor acceptatie.' Ook Piet Kuiper, die homoseksualiteit eerder als neurose betitelde, erkende begin jaren tachtig dat hij daar anders over was gaan denken. Dat hij zelf ook op mannen viel, zoals blijkt uit de biografie die vorige week over hem verscheen, hield hij geheim.

Ook in de jaren tachtig en later nog blijven sommige psychiaters conversietherapie aanbieden, zegt Groenendijk. 'Psychiaters hebben patiënten ook nog lang doorverwezen naar bijvoorbeeld Stichting Different voor conversietherapie.'

Different, in de jaren zeventig ontstaan onder de naam Evangelische Hulp Aan Homofielen, kwam in 2012 in opspraak omdat de stichting (destijds een officiële ggz-instelling) homogenezingstherapie zou aanbieden, die vergoed werd door zorgverzekeraars. De inspectie, hoewel kritisch, constateerde dat dat niet klopte, maar de vergoeding werd wel gestopt.

Henk Brouwer is een tijd geleden begonnen met opruimen, zegt hij. Hij tikt op zijn slaap. 'Hier van binnen.' Hij merkt dat hij soms bozer is dan hij zou willen. Op straat ergert hij zich 'buitenproportioneel' aan mensen die alleen oog hebben voor hun telefoon. 'Daar kan ik ongelooflijk boos over worden. Dat heeft niets meer te maken met die mensen, maar met mezelf.'

Hij is gaan denken. Waar komt die boosheid vandaan? 'Want ik ben ook een vrolijk mens, die graag onder de mensen is.' In die zoektocht kwamen de ervaringen met die Groningse psychiater opeens boven. Hij heeft een therapeut gevonden met wie hij de gebeurtenissen uit die tijd wil gaan verwerken.

Donderdag is Brouwer met de trein naar Maastricht gegaan, naar het congres van de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie. Als ervaringsdeskundige was hij uitgenodigd om aanwezig te zijn bij de spijtbetuyging die daar werd uitgesproken.

'Dit was een historisch moment', zegt hij na afloop. 'Ik ben dankbaar dat ik daar getuige van mocht zijn.' Van te voren voelde het dubbel, die spijtbetuyging. 'Aan de ene kant vond ik het geweldig, aan de andere kant, dacht ik: wat heb ik daar eigenlijk aan?'

Maar nu de woorden eenmaal zijn uitgesproken, ziet Brouwer het vooral als een nieuw begin.

'Het is gezegd, nu moet het nog binnenkomen. Ik hoop dat ik over een tijdje zal kunnen zeggen: ik ben goed zoals ik ben.'

Als beginnende twintiger denkt hij dat de wereld aan zijn voeten ligt. Voor zijn vooropleiding aan een Parijse filmacademie zoekt hij als regisseur naar acteurs, op straat: 'Ik ging grenzen over, ik achtervolgde mensen in de metro, tot bij hun huis.' Kort daarna hoort Hilarius Hofstede voor het eerst stemmen in zijn hoofd, 'een totaal ontregelende ervaring, ik had geen flauw idee wat me overkwam. Het is een van de akeligste varianten van het psychotisch spectrum'. Na twee dagen haalt zijn moeder hem op uit Parijs en belandt hij in een Haagse ggz-instelling – het begin van een decennialange odyssee langs psychiaters en inrichtingen. 'Ik heb wel vijftien levens gehad en de dood meerdere keren in de ogen gekeken', zegt de 57-jarige kunstenaar.

Ondanks zijn bipolaire stoornis waarin depressieve en manische perioden elkaar afwisselen, is hij erin geslaagd zich in de kunstwereld te manifesteren – met tentoonstellingen in binnen- en buitenland, onder meer in het Stedelijk Museum in de jaren negentig. Uit die tijd stamt ook zijn voornaamste literaire werk *De Markies van Water*. Daarnaast heeft hij 'platen, tijdschriften, songteksten, allemaal heel underground' gemaakt. Een uitkering houdt hem vanaf zijn 26ste financieel overeind.

Kunst maken heeft hem gered in de perioden na een episode of een opname. 'Die kosten veel tijd, kracht en energie, je moet het contact met je vrienden weer opbouwen. Met kunst maken wekte ik mijn levensenergie op.' Momenteel werkt hij aan zijn boek *Bipo*, vooral bestemd voor jonge mensen met psychoses: 'Een eerste psychose zet je voor het blok en buitenspel. Ik wil mijn kennis over hoe ermee om te gaan graag delen.'

Dat hij een bipolaire stoornis heeft, voert hij terug op genetische aanleg en op zijn jeugd. Tot zijn 16de is hij 'een gelukkig kind in het Gooi', ook al scheiden zijn ouders in zijn vroegste jeugd. Een nieuwe vriend van zijn moeder, Ernst Ris, is voor hem een belangrijke inspirator, 'met hem beleefde ik gouden tijden. We hadden slangen in huis, kikkers en wandelende takken en de elpee van *Hair* stond op. En we gingen samen naar De Meer om Cruijff te zien.' Die wereld komt op zijn 16de op zijn kop te staan door een familiedrama – zijn halfbroer Bas brengt in een psychose hun oma om het leven. Een klein jaar later, in 1982, maakt Bas in het Pieter Baan Centrum een eind aan zijn leven: 'Hij was de enige andere zoon van mijn vader. Het was alsof ikzelf stierf.'

Ziet u een verband tussen dat familiedrama en uw ziekte?

'Na al die jaren kan ik dat met een volmondig 'ja' beantwoorden. Toen ik in 1985 zelf voor het eerst echt ziek werd, was dat enkele jaren na de dood van Bas. Mijn ouders waren bang dat ik door hetzelfde genetische monster zou worden gesloopt. Bipolariteit kan naar de oppervlakte komen door trauma, en ja, trauma was toen mijn naam.

'Direct na de dood van mijn oma verkeerde ik in shock. Het had op de voorpagina van *De Telegraaf* gestaan, een krant die ik nog altijd pertinent links laat liggen. Ik kreeg te maken met een wanhopige vader die zijn moeder had verloren door toedoen van zijn eigen zoon. Uit loyaliteit ben ik toen dicht bij hem gebleven, maar dat was zwaar. Toen daarna Bas zelfmoord pleegde, ben ik ingestort. Ik kende hem niet goed, hij was dertien jaar ouder, maar de eenzaamheid van zijn dood trof me in mijn hart. Wat meespeelde was dat ik, bij wijze van overlevingsstrategie, de diepte van het drama tot dan toe niet tot me door had laten dringen. Drie jaar later werd ikzelf ziek.'

Kunt u aangeven wat zo'n psychose inhoudt?

'Een van de lastigste kanten ervan vind ik dat het zo moeilijk is erover te praten met mensen die er nooit een hebben meegemaakt. Die zeggen het liefst: 'Fijn dat je er weer bent', geven je een schouderklopje, om voorbij te kunnen gaan aan de inhoud van wat je hebt meegemaakt. Terwijl je juist wilt dat het serieus wordt genomen, je wilt credit voor de inhoud van je ervaring.

'Want dat helpt tegen de fundamentele eenzaamheid die je door een psychose voelt. Ik heb het dan over een gevoel dat van een geheel andere orde is dan de eenzaamheid van iemand die alleen op zijn kamer zit. Die interpreteert de werkelijkheid. Maar bij een psychose is het geen interpretatie meer, nee, het is de werkelijkheid. En die kun je met niemand delen. Daardoor ervaar je het zo veel dieper dan de gewone eenzaamheid. Je valt ermee samen. Daarvan moet iemand doordrongen zijn als hij over psychotische ervaringen het gesprek aan wil gaan. Het is belangrijk daarvoor credit te geven aan degene die het is overkomen.

Hilarius Hofstede

'Het project mens is in de kern een puur geestelijk iets'

Kunstenaar Hilarius Hofstede was in Parijs toen hij tijdens een psychose zijn eigen dood meemaakte. Voor buitenstaanders is dat nauwelijks te bevatten, maar Hofstede doet een poging. 'Ik was dood, in een graf, een hel, een eeuwigheid.'

Door **Fokke Obbema** Foto **Stephan Vanfleteren**

'Maar goed, ik zal een voorbeeld geven. Toen ik 26 was, ben ik weer naar Parijs gegaan om me er als schrijver te vestigen. Ik had daarbij een romantisch beeld van kunstenaars die met elkaar in cafés zitten. Maar die stad is ook een machine waar je tegen opgewassen moet zijn. Ik zat in een mooi appartement bij Père-Lachaise, het beroemde kerkhof, daar ging het mis.

'Psychose is een vuur dat zichzelf aansteekt en dan nauwelijks meer te remmen valt, je geest is out of control en het wordt steeds angstaanjagender. De essentie is niet dat je iets meemaakt wat niet conform de werkelijkheid is, maar dat die denkbeelden een onontkoombare werkelijkheid vormen.

'Ik kwam terecht in iets dat zo angst-aanjagend was – ik was dood, in een

graf, een hel, een eeuwigheid. De enige reden dat ik geen zelfmoord pleegde was de angst dat die hel dan eeuwig zou voortduren. Negen dagen lang kwam ik niet meer overeind, kreeg ik geen eten meer binnen en nauwelijks te drinken. Uiteindelijk is mijn moeder me met Ernst Ris komen ophalen. Mijn idee dat de wereld een hel was, hield niet op – het vertaalde zich naar de straat, de autoroute, de politie, noem maar op. Dat heeft vier maanden geduurd. Dat is erg lang om te denken dat je dood bent.'

Heeft het u iets over de dood geleerd?

'Als ik zeg 'ik was dood', claim ik niet een groter inzicht in de dood te hebben dan wie dan ook. Maar ik heb hem wel ervaren. Ik noem het de dood, omdat er geen enkele mogelijkheid was tot ontsnappen, het was een soort levend begraven zijn. Een nachtmerrie ben je na een paar dagen vergeten, maar dit niet. Je komt tijdens een psychose in een eeuwigheidsdimensie terecht, een oneindigheid. Dat kan leiden tot een diep trauma, waardoor je je daarna wilt verdoeven of het juist weer wilt opzoeken. Mijn manier om ermee om te gaan, is te zeggen: het is een ervaring die niet tot het leven behoort. Dat scheidt voor mij de mogelijkheid van een wedergeboorte.'

Heeft u die ook ervaren?

'Zeker! Dat is een fantastisch fenomeen, een soort verliefdheid in het kwadraat. Het is alsof alles wordt ververst – je lichaam, je huid, je geest, je ziel. Alles glimt, ademt, geeft licht en is doorzichtig. De wereld lijkt herboren, in bloei. Ik reed een wasstraat in langs de Duitse snelweg, stapte uit en vervolgde mijn weg, met 180, in een kletsnat pak met open ramen en George Clinton in de speakers, mijn hoofd ingesmeerd met brandende tijgerbalsem. Ik heb vaak het gevaar opgezocht. Gimme danger, zong Iggy Pop al. Bipolaire mensen komen vaak in gevaarlijke situaties terecht. Daarom zijn ze ook zo'n pain in the ass voor hun omgeving. Die schrikt zich vaak dood.'

Die wedergeboorte klinkt een tikkeltje manisch.

'Dat was het ook, maar wat ben ik dankbaar dat ik dat herhaaldelijk heb mogen meemaken: versmolten met de kosmos, aderen in mijn lijf als staalkabels, voorbij tijd en ruimte, en vooral: voorbij de dood. Uiteindelijk vormen die ervaringen samen met mijn psychoses een heel leven. De wedergeboorten vormen daarin de tegenpool van de psychoses, die voor mij het meest rauwe, brute en apocalyptische zijn wat een mens kan meemaken.

'Door dat switchen tussen die extremen heb ik het idee gekregen dat de overgang van leven naar dood ook niet meer is dan een grens overgaan. Het wetenschappelijke standpunt dat alles eindigt met het sterven van je lichaam, kan kloppen, maar ik kan dat niet als waarheid accepteren. Daarvoor heb ik te veel meegemaakt. De dood zie ik als een ultieme grens waar ik doorheen ga breken. Zoals ik tijdens mijn leven al belachelijk vaak door grenzen heen ben gebroken, met die ongelooflijke kracht die in mij zit.

In deze serie interviews spreekt Fokke Obbema met mensen over de eindigheid van het leven in al haar facetten.

Sterveling